Доказано, что под социальным долгом понимают общественно признанную необходимость определенного поведения лица, своеобразную меру должного или полезного, объективно обусловленную потребностями существования и развития других лиц, социальных групп, наций, человечества.

Также в статье выделены особенности разновидностей социального долга, таких как: моральные обязанности, обязанности религиозного характера, корпоративные и юридические обязанности.

Ключевые слова: обязанность, социальный долг, моральный долг, корпоративный долг, религиозный долг, юридическая обязанность.

Summary

Tereziia Popovych. Social obligations: theoretical and legal aspects.

The article is devoted to the study of the nature of social obligation, its genesis and variants. It has been established that historically social obligations have arisen with the emergence of the beginnings of morality in human society and the awareness of human responsibility towards one another within their community. In the future, with the development of humanity and the diversity of social interactions, the institute of obligation was modified to take on new features. Thus, if in the early periods of existence of human society, it was impossible to speak about their belonging to the legal field, given the absence of any, at least minimal, fixation of this category at the normative level, then the development of law and legislation led to the emergence of legally binding obligations. It has been researched that social obligation means a socially recognized need for a certain behavior of a person, a kind of proper or useful, which is objectively conditioned by the needs of existence and development of other persons, social groups, nations, humanity.

The article also analyzes that, depending on the particular nature of the emergence of specific social obligations, the characteristics of the subject that establishes them, and defines the guarantees of its implementation, distinguish varieties of social obligation. Allocated moral obligations, religious obligations, corporate, professional, legal and other obligations. Moreover, the author considers it inappropriate to completely differentiate between these phenomena, since all of them, as embodiments of certain socially necessary behavior, are interconnected and can be considered as a logical continuation of each other.

In addition, it is emphasized that the substantive characteristic of a legal obligation as a special type of social obligation is a "legal necessity". The latter, on the one hand, indicates that the obligation exists and develops within the limits of the lawful and statutory conduct required by law. On the other hand, it expresses the content of the obligation and its inherent behavior. The "need" to disclose the obligation plays the same role that the "opportunity" plays in the concept of the rights and freedoms of the individual.

Key words: obligation, social obligation, moral obligation, corporate obligation, religious obligation, legal obligation.

DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.13

УДК 340.155.2:343.26

О.В. СОКАЛЬСЬКА

*Олена Володимирівна Сокальська, кандидат
юридичних наук, доцент**

ORCID: 0000-0001-8737-0829

АНГЛІЙСЬКІ ТЮРЕМНІ ПРОЄКТИ: БІЛЛЬ ПРО КАТОРЖНІ РОБОТИ 1778 РОКУ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ АКТ 1779 РОКУ

Постановка проблеми. Дослідження витоків формування пенітенціарних систем та концепту виправного покарання видається достатньо актуальним з огляду на триваючу реформу вітчизняної системи виконання покарань, пошук її зразкової моделі, дискусії щодо термінології (пенітенціарний vs кримінально-виконавчий), а також брак у вітчизняній історіографії досліджень з історії пенітенціаристики та контроверсійність думок у зарубіжній пенології щодо авторства Пенітенціарного акта 1779 року.

Формулювання мети статті. Метою даної розвідки є аналіз пам'яток англійського права: законопроєкту про каторжні роботи 1778 р. та Пенітенціарного акта 1779 р., визначення передумов їх ухвалення, джерел та основних положень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Джерельною базою дослідження стали праці англійських тюремознавців Б. Уебб, С. Уебб, Ш. Мак-Конвіла, Л. Тронесс, ґрунтовна розвідка витоків Пенітенціарного акта 1779 р. С. Деверо, законопроєкт про каторжні роботи 1778 р., текст якого узятو з роботи Дж. Бентама *A View of the Hard Labour Bill*, та Пенітенціарний акт 1779 року.

Виклад основного матеріалу. Попри загальновідому жорстокість англійської системи покарань XVIII ст., слід зазначити, що в Англії у цей період боротьба зі злочинністю, фактично, обмежувалася висилкою засуджених за межі метрополії: «немає злочинця – немає проблеми». Смертна кара «боролася зі злочинністю» за таким же принципом. Але, незважаючи на те, що передбачалася вона більш ніж за 200 злочинів (від дрібної крадіжки до вбивства), судді у кінці XVIII ст., виносячи вироки, присуджували таких злочинців переважно до транспорзації¹.

З початком війни Північно-Американських колоній за незалежність довелося шукати альтернативу транспорзації. Розміщення засуджених до транспорзації на кораблях (так званих плаваючих тюрмах, або халках), було тимчасовим рішенням проблеми. Планувалося, що після припинення війни, транспортація буде

О.В. Сокальська, 2020

* *Olena Sokalska, Ph.D. in Law, Associate Professor*

відновлена. 1776 року парламент ухвалив закон про заміну транспорзації каторжними роботами², більш відомий як Акт про халки (Hulks Act). Автором законопроекту був знаний фахівець у царині кримінального права В. Іден. Акт приписував, що засуджені до транспорзації, переважно за майнові злочини, повинні відбувати покарання у виді позбавлення волі у поєднанні з важкою працею по розчистці річки Темзи упродовж 3–10 років. Жінки-засуджені та чоловіки, які не могли працювати на таких роботах, утримувалися б у виправних будинках³.

Покарання у виді поміщення до виправного будинку з обов'язковою примусовою важкою працею було досить поширеним в Англії з XVII століття. Отже, не дивно, що в процесі пошуку заміни транспорзації правники та державні діячі виходили з набутого досвіду у царині пенальних практик.

З огляду на тимчасовий характер Акта про халки 1776 р., упродовж двох наступних років В. Іденом розроблено законопроект про каторжні роботи (Hard Labour Bill). Автор використав окремі ідеї відомого філантропа Дж. Хенуея, зокрема про одиночне утримання та обов'язкове залучення засуджених до праці, врахував теоретичні напрацювання філософів і релігійних діячів, матеріали інспекцій англійський тюрем і досвід європейських робітних будинків.

На початку 1778 р. проект закону про каторжні тюрми був готовий. Задум В. Ідена передбачав не стільки реформувати існуючі тюрми, як розробити систему виконання та відбuvання якісно нового виду покарання – позбавлення волі, поєднаного з каторжною працею. З цієї метою – створити мережу нових місць ув'язнення – будинків каторжних робіт.

Про масштабність законопроекту В. Ідена свідчить уже те, що складався він із 63 статей: перші 52 містили приписи, які регламентували питання зведення й устрою каторжних тюрем, визначали повноваження тюремних службовців та процедуру відбuvання покарання у виді каторжних робіт; ст. ст. 53–63 регулювали окремі аспекти утримання засуджених у плавучих тюрмах⁴.

У преамбулі автор виклав загальні положення, причини та мету створення каторжних тюрем, вказавши на неможливість транспорзації, непридатність чинних тюрем для відбuvання довгострокового ув'язнення та необхідність впровадження більш ефективних видів покарання (ст. 1).

Англію та Уельс пропонувалося поділити на 19 округів й у кожному відкрити будинок каторжних робіт (Houses of hard labour), відокремлений від інших місць ув'язнення (ст. 2). Ці будинки слід було зводити й утримувати коштом місцевих бюджетів.

Спеціальні комітети з представників місцевих органів влади та суду повинні були займатися питаннями: виділення земельної ділянки, будівництва, зібрання коштів, призначення тюремних службовців тощо (ст. ст. 4–10). Обираючи місце під будівництво, комісія повинна була враховувати: близькість ділянки до води (для її безперерйного постачання), вигідне розташування поблизу торгового міста, не у центральній частині, а на околиці, де було б свіже повітря (ст. 11). Будівля тюрми мала бути достатньо велика, з розрахунку, що один засуджений у ній буде перебувати в середньому три роки (ст. 30). У кожній каторжній тюрмі мало бути облаштовано: просторий двір для щоденних прогулянок (ст. 46), камери для одиночного утримання, майстерні та склади, лазарет, декілька камер-казематів для утримання порушників дисципліни, каплиця, кладовище, квартири для тюремних наглядачів (ст. 13).

Стаття 22 містила штатний перелік тюремних службовців, які б призначалися комітетом: начальник тюрми, капелан, лікар або аптекар, майстер, комірник, тюремний наглядач, тюремна сторожа та інші службовці на розсуд комітету. Поточний контроль за діяльністю будинків каторжних робіт здійснювали два призначені комітетом візитери-інспектори. Це могли бути мирові судді чи інші добросовісні громадяни, які проживали в окрузі. Кожного року відбувалася б ротація одного з інспекторів. Вони повинні були відвідувати в'язницю раз на два тижні, оглядати будівлю та засуджених, перевіряти рахунки начальника тюрми і комірника, приймати скарги, оцінювати якість управління тюрмою тощо. Візитери-інспектори мали право накладати стягнення, застосовувати заохочення чи помилування, а також відсторонювати будь-кого із тюремних службовців (крім начальника) від виконання обов'язків, у разі виявлення зловживань чи правопорушень. За результатами інспекцій час від часу вони повинні були надавати комітету звіт. За кожне відвідування тюрми візитери отримували б платню, встановлену комітетом і затверджену суддями (ст. ст. 47, 48).

Начальник каторжної тюрми наділявся широкими управлінськими та господарсько-економічними повноваженнями, вів облік усіх видатків. Норма, що приписувала заробітну платню начальника тюрми та інших службовців виплачувати за рахунок прибутків, отриманих з каторжної праці засуджених, мала спонукати адміністрацію тюрми активніше залучати засуджених до праці й підшукувати вигідні замовлення (ст. 23).

У ст. ст. 33–35 регламентовано порядок передачі засуджених після вироку суду до каторжної тюрми. Секретар суду обов'язково повинен був видати шерифу чи наглядачу документ, у якому зазначалися: ім'я та прізвище засудженого; вік; злочин, за який його засуджено; строк каторжних робіт (ст. 34). Найбільше уваги автор законопроекту приділяв нормам, що регламентували режим відбuvання покарання у каторжних тюрмах:

- чоловіки повинні були утримуватися окремо від жінок (ст. 38);
- кожен засуджений повинен мати особну камеру (завдовжки 12 футів, завширшки 8 футів та заввишки 11 футів), у ній – ліжко з двома ковдрами і необхідні інструменти для роботи (ст. ст. 38, 44);
- жодній особі, крім адміністрації, капелана або інспектора не дозволялося заходити до камери, зустрічатися та спілкуватися із засудженим;
- після завершення робочого часу повинен був лунати дзвінок, усіх замикали в камерах, світло вимикалося і до початку наступного робочого дня вартовий щопівгодини оглядав кожне крило будівлі (ст. 44).

Засуджених планувалося використовувати на найтяжчих і принизливих роботах, що поділялися на дві категорії залежно від фізичної сили в'язнів. При визначенні характеру робіт враховували вік, стать та стан

здоров'я. До важчих робіт законопроект відносив: повертання механічного колеса, розпил дров, роботу в кузні та биття конопель. Менш трудомістким вважалося: виготовлення мотузок, пошив мішків, в'язання сіток, виготовлення пряжі. З-поміж визначених у законопроекті видів робіт комітет міг обирати ті, що були затребувані в регіоні й приносили прибуток (ст. 37).

Робочий час засуджених повинен був тривати весь світовий день з перервами на сніданок та вечерю. Вихідний лише у неділю, на Різдво і Страсну п'ятницю (ст. 39). Перевагу слід надавати особним роботам засуджених у своїх камерах. Для спільних робіт необхідно було облаштувати просторі приміщення, де засуджені б працювали під пильним наглядом. Якщо виконання робіт вимагало певної підготовки чи навчання, комітет повинен був найняти майстрів (ст. 38).

Їжа засуджених повинна бути мізерною та низької якості. Тюремна роба – з характерними знаками, щоб унеможливити втечу. Будь-яка інша їжа, напої чи одяг, крім казенних, не дозволялися. Винятки могли бути лише для хворих. За потурання в'язням у цих питаннях адміністрація могла бути притягнута до дисциплінарної відповідальності (ст. 41).

Біль про каторжні роботи містив норму про поділ усіх засуджених на три класи. У кожному вони повинні були перебувати рівний відрізок призначеного строку ув'язнення. Особи, що належали до першого класу, використовувалися б на найтяжчих роботах та утримувалися в найсуворіших умовах. З переведенням до вищого класу умови праці та режим утримання послаблювалися б (ст. 43).

Окрема стаття законопроекту регламентувала духовну опіку та релігійне виховання. Кожної неділі та у великі свята мали проходити богослужіння, на яких була обов'язкова присутність усіх засуджених (крім хворих). Чоловіки й жінки у каплиці розділялися б перегородкою. Капелан був зобов'язаний відвідувати засуджених, але в позаробочий час (ст. 45).

У ст. 50 визначався перелік дисциплінарних проступків засуджених: невиконання наказів адміністрації, ледарювання, напад на іншого засудженого, непристойна поведінка чи лайка, невідвідування богослужіння. За це начальник тюрми міг покарати поміщенням у карцер строком до трьох діб «на хліб і воду». Більш суворі стягнення накладали лише інспектори-візитери за такі порушення: категорична відмова від роботи, умисне пошкодження матеріалів, спроба втечі, напад на тюремного службовця. За втечу засудженому загрожувало додатково три роки каторжної тюрми, за менш тяжкі проступки – утримання в карцері «на хлібі й воді» до 10 діб, побиття різками або переведення у нижчий клас (ст. 51).

У разі належної поведінки та старанної праці до засуджених могли бути застосовані заохочення, зокрема переведення до вищого класу, скорочення строку ув'язнення та помилування (ст. 52). У ст. 42 йшлося про те, що засудженому перед звільненням видавалися чистий цивільний одяг, а також певна сума грошей – не більше 5 фунтів і не менше 40 шилінгів (з коштів, зароблених ним). І якщо він себе добре поведив в ув'язненні, то інспектори-візитери повинні надати йому документ, який це підтверджував.

Отже, у законопроекті про каторжні роботи 1778 р. традиційна для англійської системи покарань каторжна праця була доповнена роздільним одиночним утриманням, суворим наглядом та чітким режимом відбування покарання, релігійним вихованням з метою не лише покарання, а й виправлення.

Проект В. Ідена, який було представлено громадськості, високо оцінив відомий філософ, правник Дж. Бентам. Ознайомившись з ним, Дж. Бентам опублікував працю *A View of the Hard Labour Bill*, у якій поряд з постатейним викладом проекту помістив власні коментарі й пропозиції. Дж. Бентам розіслав цю працю всім членам королівського суду, у тому числі В. Блекстону, що мав безпосереднє відношення до проекту й підтримував тісні стосунки з В. Іденом (саме В. Блекстона, поряд з В. Іденом, згадує Дж. Бентам у листах, коли пише про проект 1778 р.⁵). Частина пропозицій Дж. Бентама було враховано в остаточному варіанті законопроекту, поданого на розгляд парламенту 1778 року⁶.

Однак парламент відхилив *Hard Labour Bill*, продовживши дію Акта про халки 1776 р. ще на рік⁷. Грунтовність і масштабність проекту В. Ідена були водночас і його плюсом, і мінусом. Місцева влада не готова була взятися за реалізацію хоча і прогресивного, але дуже коштовного для неї тюремного проекту. Упровадження каторжних тюрем було максимально централізовано, але утримуватися вони повинні були за рахунок місцевих бюджетів. Це, разом з прихильністю більшості парламентарів до ідеї відновлення транспортації, було однією з основних причин, чому Біль про каторжні роботи не було ухвалено.

Невдовзі В. Іден відбув із дипломатичною місією в США. А роботу по доопрацюванню *Hard Labour Bill* узяв на себе В. Блекстон, з ініціативи якого законопроект було перейменовано в *Penitentiaries Bill*. Саме В. Блекстон запропонував термін «пенітенціарні» для позначення нових будинків ув'язнення та каторжної праці⁸. Він намагався, враховуючи політичні настрої, у доопрацьованому варіанті поєднати три складові: 1) відновлення транспортації; 2) будівництво за рахунок державних коштів двох будинків каторжних робіт; 3) збереження халків для запеклих злочинців⁹. Цей компроміс потрібен був для того, щоб отримати згоду парламенту на запровадження каторжних тюрем, хоча б в якості експерименту.

Пенітенціарний акт ухвалено в квітні 1779 року¹⁰. Він передбачав побудову двох пенітенціарних будинків (*The Penitentiary Houses*) для утримання злочинців, засуджених за злочини, за які призначалася транспортація, але була замінена каторжними роботами на строк від шести місяців до семи років. Також утримання в пенітенціарному будинку могло бути призначене особам, засудженим до смертної кари, які отримали помилування (ст. 24). Передбачалося звести один пенітенціарний будинок для засуджених чоловіків на 600 місць та інший, на 300 місць, – для жінок (ст. 14).

Одиночне ув'язнення в пенітенціарному будинку, як зазначалося в ст. 5, поєднане з систематичною працею та релігійними настановами, повинне не лише утримувати інших від вчинення злочинів, а й виправляти їх та привчати до праці.

У Пенітенціарному акті значно ширше, порівняно з проектом 1778 р., регламентовано фінансово-господарські питання придбання землі. Планувалося призначити трьох інспекторів-кураторів, які б підшукали й придбали місце для в'язниць та контролювали б процес будівництва.

У подальшому для нагляду за діяльністю пенітенціарних будинків передбачалося створення відповідного комітету, члени якого б призначалися королем або Таємною радою (ст. 15). Члени комітету повинні були раз у два тижні відвідувати та оглядати пенітенціарні будинки, контролювати процес управління закладом та фінансово-господарську діяльність, накладати дисциплінарні стягнення та заохочувати засуджених, зокрема подавати прохання про помилування (ст. ст. 45–49).

Стаття 5 приписувала, що ділянка для будівництва мала бути добре провітрювана, поблизу води, віддалена від інших будівель. Каторжні тюрми повинні бути достатньо великими для утримання визначеної в акті кількості засуджених в одиночних камерах.

З огляду на часті хвороби та епідемії у місцях ув'язнення, що нерідко несли загрозу не лише засудженим чи тюремникам, а цілим містам, окрема норма була присвячена облаштуванню лазарету, процедурі поміщення до нього, відвідування та огляду засуджених лікарем (ст. 44).

Після того як пенітенціарні будинки були б зведені, вищезазначений комітет мав призначити начальника тюрми та інших службовців. Статті 17–19, що визначали штат службовців пенітенціарного будинку, порядок оплати праці, звільнення та заміщення посад фактично повторювали приписи проекту В. Ідена. Новелою було лише уточнення щодо персоналу пенітенціарного будинку для жінок: його мала очолювати матрона, а тюремними наглядачками могли бути лише жінки (ст. 18). Акт регламентував процедуру виявлення та доказування можливих шахрайств з боку тюремних службовців, що каралося звільненням (ст. 23), а також відповідальність персоналу в'язниці за халатність, недбале виконання своїх обов'язків (ст. 31). Наглядачам суворо заборонялося постачати засудженим гроші, їжу чи спиртні напої (ст. 36).

Окрім інспекторів комітету, Пенітенціарний акт 1779 р. надавав право місцевим суддям відвідувати й оглядати пенітенціарні будинки. Судді повинні були фіксувати порушення, зловживання й складати звіти, що заслуховувалися на кварталних сесіях чи подавалися членам вищезазначеного комітету (ст. 41).

Тюремний капелан, як і в законопроекті 1778 р., наділявся повноваженнями регулярно здійснювати богослужіння, мав право, з дозволу начальника в'язниці, відвідувати будь-якого засудженого, але в неробочий час (ст. 42).

Норми, що регламентували передачу шерифами засуджених до пенітенціарного будинку, розмір одиночних камер та їх наповнення, категорії та види каторжних робіт, виконання спільних робіт під суворим наглядом, харчування та одяг, розділення засуджених на три класи, дисциплінарні проступки та стягнення загалом повторювали законопроект про каторжні роботи 1778 року. Нововведенням стала ст. 37, у якій визначався порядок прийому новоприбулих злочинців, їх огляд лікарем та поміщення в карантин. Порівняно з проектом 1778 р. розширено й норму про переведення засуджених з одного класу до іншого (ст. 38). Начальник тюрми отримав право залучати засуджених, що перебували в останньому третьому класі, до управління каторжними роботами в якості наглядачів чи помічників (ст. 39).

Пенітенціарний акт 1779 р. також визначав підстави та процедуру помилування засуджених, що відбували покарання у пенітенціарному будинку. У ст. 49 йшлося, що зазначений комітет, отримавши інформацію про хороше поведінку та старанну працю засудженого, може звернутися до суду, щоб той скоротив йому строк ув'язнення, за умови, якщо засуджений погодиться служити на флоті або у війську.

Норма проекту 1778 р. про опіку засуджених, що звільнялися з пенітенціарних будинків, не лише була збережена, а й розширена. Так, ст. 37 передбачала надання засудженим безпосередньо перед звільненням грошей із зароблених ними коштів (не менше 20 шилінгів і не більше 3 футів). Також у ній йшлося про можливе працевлаштування звільнених, якщо торговець чи доброчесний домовласник захоче за поручительства комітету найняти когось із них на роботу.

Більшість вищезгаданих приписів було поширено і на процедуру відбування покарань у плавучих тюрмах (ст. ст. 50–53).

Особливу увагу слід звернути на норму, що визначала фінансове забезпечення реалізації приписів Пенітенціарного акта: усі видатки покладалися на Палату громад, а також повинні були компенсуватися за рахунок прибутків від каторжної праці засуджених пенітенціарних будинків (ст. 54).

Акт передбачав збереження транспортування як виду покарання, відповідно до чинних нормативно-правових актів. В останній ст. 64 зазначалося, що ухвалюється він терміном до 1 червня 1784 року.

Аналіз основних положень Пенітенціарного акта, проведений нами, засвідчує, що в його основу, принаймні в частині регламентації устрою пенітенціарних будинків, лягли норми законопроекту про каторжні роботи, розроблені В. Іденом упродовж 1776–1778 років. Отже, невинуватено вважаємо думку окремих дослідників, що авторами Пенітенціарного акта є Дж. Говард та В. Блекстон¹¹. Можливо, у цьому питанні науковці часто орієнтуються на хрестоматійну роботу «Наглядати і карати» М. Фуко. Однак французький філософ лише повторив тезу, взяту з праці Н. Юліуса¹². Ще далі пішов відомий американський кримінолог В. Фокс, зазначивши, що 1778 р. Дж. Говард, за сприяння В. Блекстона і В. Ідена, склав проект Акта про пенітенціарні установи¹³.

Натомість у першоджерелах, зокрема листах Дж. Бентама, В. Блекстона та В. Ідена, а також дослідженнях фахівців з історії англійської тюремної реформи С. Уебб, Б. Уебб, С. Деверо, згадуються лише В. Іден, як автор проекту 1778 р., та В. Блекстон, який доопрацював його і подав на розгляд парламенту 1779 році. Так, Сідней та Беатріс Уебб зазначали, що інтелектуальне лідерство в тюремній реформі належало людям з більш широкими й ґрунтовними поглядами, ніж у Дж. Говарда, головними з яких були В. Блекстон, що перебував тоді на піку свого впливу, та В. Іден¹⁴.

У дебатах та консультаціях з приводу розробки законодавчих положень реформування системи покарань активно брали участь Дж. Говард, очільник парламентського комітету Ч. Бенбері, а також свояк В. Ідена, член парламенту Г. Елліот, який підтримував *Hard Labour Bill* 1778 року. Свої зауваження до проєкту 1778 р., як вже згадувалося, надсилав і Дж. Бентам. Але провідні позиції щодо авторства Пенітенціарного акта належали В. Ідену та В. Блекстону¹⁵. У 4-му виданні *Стану тюрем Англії та Уельсу* Дж. Говарда у розділі, де йдеться про пенітенціарні будинки, й сам автор зазначає, що проєкт побудови виправних будинків було розроблено В. Блекстоном та В. Іденом¹⁶.

Однак дивно було б заперечувати вплив одного з авторитетніших спеціалістів з тюремних питань Дж. Говарда, а також теоретиків тюремної реформи, членів парламенту та релігійних діячів на розробку концепції каторжних тюрем. Саме Дж. Говард був призначений одним із трьох інспекторів-кураторів проєкту побудови пенітенціарних будинків (хоча погодився він на цю посаду лише за умови, що іншим інспектором призначать його друга, відомого лікаря та благодійника Дж. Фозергілла. – О.С.). Але Дж. Говард швидко втратив інтерес до цієї діяльності, хоча всі знали його фанатичну відданість справі у питаннях проведення інспекцій тюрем. Це ще раз доводить, що Пенітенціарний акт не був його дітищем.

Реалізація проєкту побудови експериментальних пенітенціаріїв від початку йшла не дуже активно. Інспектори-куратори проєкту: Дж. Говард, Дж. Фозергілл та Дж. Уайтлі були призначені лише в листопаді 1779 року. Упродовж перших двох тижнів вони збиралися кілька разів, хоча Дж. Говард був присутній лише на першій зустрічі. Майже відразу розпочалися суперечки щодо місця побудови пенітенціарного будинку: Дж. Говард і Дж. Фозергілл наполягали на Іслінгтоні, передмісті Лондона, Дж. Уайтлі вважав, що більше підходить Лаймхауз¹⁷.

До січня 1780 р. згоди так і не вдалося досягнути. В. Іден відбув у Дублін, а В. Блекстон тяжко хворів, хоча навіть перед смертю запитував у Дж. Фозергілла: «Як там рухається справа заснування пенітенціарних будинків?»¹⁸. Зі смертю В. Блекстона 14 лютого 1780 р., справа побудови пенітенціарних будинків втратила найавторитетнішого натхненника. Наприкінці лютого інспектори доповідали лорд-меру Лондона, спікеру парламенту та лорд-канцлеру про хід реалізації Пенітенціарного акта. Вони навіть найняли архітектора для розробки проєкту будівлі, але все ще не могли дійти згоди щодо місця побудови¹⁹. Упродовж року жодна зі сторін так і не поступилася, справа навіть була передана у Високий суд²⁰.

Після смерті Дж. Фозергілла у грудні 1780 р. Дж. Говард залишив посаду інспектора. На початку 1781 р. призначено нових інспекторів: Г. Елліота, Ч. Бенбері та Т. Баудлера. Вони швидко підшукали земельну ділянку в Battersea Rise і провели конкурс на кращий проєкт пенітенціарного будинку, в якому переміг архітектор В. Блекборн. Однак казначейство відхилило заявку на отримання коштів для початку будівництва, запланованого на вересень 1782 р., мотивуючи це тим, що незабаром будуть ухвалені нові види покарань, що зробить питання побудови пенітенціаріїв неактуальним²¹.

Термін дії Пенітенціарного акта спливав у червні 1784 року. До того часу реальних зрушень щодо будівництва нових місць ув'язнення так і не відбулось. Як писав Дж. Бентам, «акт було запечатано передсмертним подихом В. Блекстона»²². А щодо інспекторів-кураторів проєкту, то філософ саркастично зазначав: «вони посварилися ще до того, як було закладено перший камінь будівлі, пак до того, як було узгоджено, де буде закладено цей камінь»²³. Парламентарі все більше схилялися до ідеї відновлення транспортації як основного виду покарання. Відповідне рішення було ухвалено 1784 р., і потреба в довготривалому тюремному ув'язненні відпала.

Висновки. Отже, фактичні обставини, що унеможливили реалізацію покарання у виді транспортації в Англії у середині 70-х рр. XVIII ст., зумовили пошук нових, більш ефективних покарань та розробку відповідної нормативної бази, зокрема Акта про халки 1776 р., законопроєкту про каторжні роботи 1778 р. та Пенітенціарного акта 1779 р. Заміною транспортації мала стати примусова каторжна праця в умовах ізоляції (плавучих тюрмах, будинках каторжних робіт або пенітенціарних будинках).

У проєкті про каторжні роботи та Пенітенціарному акті йшлося про розробку систему виконання і відбування якісно нового виду покарання – позбавлення волі, поєднаного з каторжною працею, та створення мережі каторжних тюрем. У проєкті 1778 р., підготовленому В. Іденом, уперше закріплено норми, які через 30–40 років стали основою американських та європейських пенітенціарних систем, зокрема: одиночне утримання (заради справедливості слід зазначити, що у цьому питанні В. Іден спирався на теоретичні розробки Дж. Хенуея), поділ засуджених на класи (фактично цей принцип лів в основу прогресивної системи, впровадженої через 60 років), виправний вплив за дієвої участі священнослужителів, система дисциплінарних проступків і стягнень, початок постпенітенціарної опіки, вимоги до тюремного персоналу та його штат, контроль і нагляд за діяльністю в'язниць з боку громадськості та суддів.

Пенітенціарний акт, ухвалений 1779 р., зберіг більшість приписів законопроєкту про каторжні роботи. Однак, з огляду на політичні обставини й лобіювання в парламентських колах, відновлення транспортації та збереження плавучих тюрем, був доопрацьований В. Блекстоном. Уперше на загальнодержавному рівні було нормативно сформовано концепт виправного покарання у виді позбавлення волі та інституційовано пенітенціарій як місце для відбування даного виду покарання. І хоча амбітну ідею створення мережі каторжних тюрем було полишено, Пенітенціарний акт приписував звести лише два пенітенціарні будинки, все ж він зберіг загальну філософію покарання у виді позбавленням волі у поєднанні з каторжними роботами.

Попри нереалізованість на практиці, Пенітенціарний акт 1779 р. мав важливе значення для подальшого удосконалення діяльності чинних місць ув'язнення і побудови нових тюрем по всій державі, однак у якості місцевої ініціативи, а не централізованої реформи.

- ¹ Devereaux S. The Making of the Penitentiary Act, 1775–1779. *The Historical Journal*. Vol. 42. No. 2. 1999. P. 408.
- ² An act to authorise for a limited time the punishment by hard labour of offenders who for certain crimes are or shall become liable to be transported to any of his Majesty's colonies and plantations. *The statutes at large from the Magna Charta, to the end of the Eleventh Parliament of Great Britain, anno 1761 [continued to 1806]*. By Danby Pickering. By Great Britain; Pickering, Danby. T. 31. Cambridge. P. 262–269.
- ³ Там само.
- ⁴ Bentham J. A View of the Hard Labour Bill. *The Works of Jeremy Bentham, published under the Superintendence of his Executor, John Bowring* (Edinburgh: William Tait, 1838–1843). Vol. 4. P. 6.
- ⁵ Timothy L.S. Sprigge (ed.), *The Correspondence of Jeremy Bentham*, Vol. 2: 1777–80. The Collected Works of Jeremy Bentham. Edited by J.H. Burns. London, UCL Press, 2017. P. 90–93, 122. <https://doi.org/10.14324/111.9781911576273>
- ⁶ Там само. P. 149.
- ⁷ Devereaux S. The Making of the Penitentiary Act... P. 423–424.
- ⁸ Там само. P. 429.
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ The Statutes at Large from the Magna Charta, to the End of the Eleventh Parliament of Great Britain, Anno 1761 [continued to 1806]. By Danby Pickering, T. 32. 1778. P. 417–445.
- ¹¹ Тепляшин П.В. Истоки и развитие английского тюремоведения: монография. Красноярск : Сибирский юридический институт МВД России, 2005. 253 с.
- ¹² Foucault M. *Surveiller et punir: naissance de la prison*. Gallimard 1975. Copley Yuji. 2004. P. 125–126.
- ¹³ Фокс В. Введение в криминологию / пер. с англ; под ред. и со вступ. статьей д-ра юрид. наук проф. Б.С. Никифорова и канд. юрид. наук В.М. Когана. Москва : Прогресс, 1980. 312 с.
- ¹⁴ Webb S., Webb B. English prisons under local government. London : Longmans, Green. 1922. P. 38–39.
- ¹⁵ Devereaux S. The Making of the Penitentiary Act... P. 405–406.
- ¹⁶ Howard J. The state of the prisons in England and Wales with preliminary observations, and an account of some foreign prisons and hospitals (4 ed.). London : Johnson, Dilly and Cadell, 1792. P. 470.
- ¹⁷ McConville S. A History of English Prison Administration: 1750–1877. Routledge & Kegan Paul, 1981. P. 108.
- ¹⁸ Throness L. A Protestant Purgatory: Theological Origins of the Penitentiary Act, 1779. Aldershot : Ashgate Publishing, Ltd., 2008. P. 152–153.
- ¹⁹ Там само. P. 153.
- ²⁰ McConville S. A History of English Prison Administration... P. 108.
- ²¹ Там само. P. 108–109.
- ²² Throness L. A Protestant Purgatory... P. 153.
- ²³ Jeremy Bentham, *The Works of Jeremy Bentham, vol. 4 (Panopticon, Constitution, Colonies, Codification)* [1843]. URL : <https://oll.libertyfund.org/titles/bentham-the-works-of-jeremy-bentham-vol-4> (дата звернення: 19.11.2019).

Резюме

Сокальська О.В. Англійські тюремні проекти: Білль про каторжні роботи 1778 року та Пенітенціарний акт 1779 року.

У статті проаналізовано пам'ятки англійського права: Білль про каторжні роботи 1778 р. та Пенітенціарний акт 1779 р., визначено передумови розробки, джерела, основні положення та їх вплив на формування пенітенціарних систем.

Ключові слова: позбавлення волі, пенітенціарний будинок, В. Іден, В. Блекстон, Білль про каторжні роботи 1778 р., Пенітенціарний акт 1779 р.

Резюме

Сокальская Е.В. Английские тюремные проекты: Билль о каторжном труде 1778 года и Пенитенциарный акт 1779 года.

В статье проанализированы памятники английского права: Билль о каторжном труде 1778 г. и Пенитенциарный акт 1779 г., определены причины разработки, источники, основные положения и их влияние на формирование пенитенциарных систем.

Ключевые слова: лишение свободы, пенитенциарный дом, У. Иден, У. Блэкстон, Билль о каторжном труде 1778 г., Пенитенциарный акт 1779 г.

Summary

Olena Sokalska. British prison projects: the Hard Labour Bill and the Penitentiary Act.

The article analyzes the English prison projects: the Hard Labour Bill 1778 and the Penitentiary Act 1779. The author identified the reasons for their creation, sources, key points and their impact on the formation of penitentiary systems.

The American Revolutionary War made it impossible relocation of convicted criminals to the colony. His Majesty's Government had to rush to find a replacement for transportation. In the mid-70s of 18 century there were attempts to develop the foundations of new types of punishment that would replace transportation. Such an alternative would hard labor in special Houses of Hard Labor and Penitentiary Houses. The application of punishment by hard labour to criminals sentenced to transportation is developed in the *Hulks Act 1776*, the *Hard Labour Bill 1778* and the *Penitentiary Act 1779*. The *Hard Labour Bill* and the *Penitentiary Act* were not about reforming prisons, but about developing a system of execution and serving a new type of punishment – imprisonment combined with hard labor.

The *Hard Labor Bill* for the first time enshrined the norms that, in 30–40 years, became the basis of the Pennsylvania system, the Auburn system, the progressive system: solitary confinement, the division of convicts into classes, the correction of the offender with the active participation of chaplain, the system disciplinary offence and sanction, initiation of post-penitentiary care, requirements for prison staff, control and supervision of prison activity by the public and judges.

The *Hard Labor Bill* has not been approved by Parliament. It has been slightly redesigned. The idea of a system of Houses of Hard Labor across the country had to be abandoned. Instead, William Blackstone proposed experimental Penitentiary Houses. It was approved in the *Penitentiary Act 1779*. An analysis of the main provisions of the *Penitentiary Act* shows that at least part of the regulation of the Penitentiary Houses and their conditions of detention were based on the *Hard Labor Bill*. Although the ambitious idea of creating a network of prisons throughout the country has been abandoned, *Penitentiary Act 1779* has retained the general philosophy

of imprisonment in combination with hard labor. Despite the lack of practical implementation, the 1779 Penitentiary Act was essential to further improve the operation of existing detention facilities and build new prisons throughout the country, but as a local initiative rather than a centralized reform.

Key words: William Eden, William Blackstone, the Hard Labour Bill, the Penitentiary Act 1779.

DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.14

УДК 340.1

Д.Ю. АКУЛЕНКО

Данило Юрійович Акуленко, аспірант Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАН України*
ORCID: 0000-0002-7410-8255

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ВІДПОВІДНО ДО КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД

У даній статті досліджуються актуальні питання теоретичного та практичного базису громадянського суспільства в Україні. Особлива увага приділена конституційним засадам, відповідно до яких таке суспільство може розвиватися та функціонувати.

Слід наголосити на непересічному значенні Конституції для розвитку інституту громадянського суспільства в Україні. Адже Основний Закон – це не тільки основа всього законодавства, а й першооснова системи правових норм, на яку покладено функцію забезпечення можливості існування громадянського суспільства не лише як ідея, що має наближати державу до євроінтеграції, а й як відповідна система суспільно-правових відносин, яка ефективно працює задля захисту права особи в нашій країні.

Постановка проблеми. Проблематика даного питання полягає в тому, що вже давно минув той час, коли захист і розвиток громадянського суспільства має бути пріоритетним завданням Української держави, закріпленим у головному нормативно-правовому акті. Втім, певні аспекти невизначеності Основного Закону не дають можливості розробляти нові ефективні спеціалізовані нормативно-правові акти, які б прискорили розвиток громадянського суспільства.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання щодо правових засад існування, функціонування, розвитку та подальшої долі громадянського суспільства неодноразово розглядалися багатьма видатними вітчизняними вченими. Зокрема, це: В.О. Батанова, А.Р. Крусян, Н.М. Оніщенко, Т.С. Подорожна, С.В. Петков, О.В. Скрипнюк, С.О. Сунегін, Ю.С. Шемшученко. Варто зауважити, що не зважаючи на значну кількість наукових праць на тему громадянського суспільства, питання про вектор подальшого розвитку громадянського суспільства на основі існуючих і потенційних конституційних засадах все ще залишається дискусійним.

Формулювання мети статті. Метою роботи є дослідження можливих важелів конституційного впливу задля досягнення остаточної мети кожної демократичної і правової держави – побудови ефективного громадянського суспільства з функцією саморегуляції.

Виклад основного матеріалу. На жаль, жодна з існуючих у світі держав не спроможна створити умови, в якій сама держава буде повністю позбавлена можливості утиску прав і свобод своїх громадян, що призводить до проявів протиправної поведінки та правового нігілізму.

Проте ми можемо окреслити собі чітку мету, яку можливо імплементувати в українських реаліях. На нашу думку, наразі такою метою є досягнення суспільством такого стану, в якому кожна особа незалежно від її ідей, переконань, національності, статі, релігійної належності володіла б можливістю захисту своїх прав, які гарантуються Конституцією та іншими нормативно-правовими актами, а головне, щоб кожна особа знала про можливості такого захисту і розуміла їх.

Тобто вважаємо, ми маємо усвідомлювати, що порушення прав так само є одним із побічних ефектів плюралізму думок, поглядів, ідей і течій, а без такого плюралізму не може існувати жодна демократично-правова система. Ми зобов'язані обрати шлях адекватного захисту прав і свобод людини в сучасних умовах.

Т.С. Подорожна переконана, що громадянське суспільство – це деклароване Конституцією України загальне право бути різними. А завдання держави – забезпечити це право і цю можливість. Іншими словами, це суспільство вільних людей, свобода котрих захищена державою через Конституцію¹.

Конституційний парадокс полягає в тому, що хоч розбудова правової держави, а отже й громадянського суспільства, і є загальноприйнятим пріоритетом, але в головному нормативно-правовому акті держави визначення чи навіть згадки про громадянське суспільство не існує. Тож маємо прикру ситуацію в якій загальновідомий пріоритет є, але закріплений він опосередковано.

А.Р. Крусян вважає, що існуюча ситуація є «правовим упущенням у контексті теорії сучасного українського конституціоналізму». Особливо враховуючи те, що саме відповідно до конституційних засад здійснюється розбудова Української держави як демократичної, враховуючи її правову систему, структуру державних владних органів і органів місцевого самоврядування².